

Драгана Стјепановић Захаријевић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет, Ниш

УДК 316:061(497.11 Ниш)
Прегледни научни рад

ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ КАО ЦЕНТАР ПРОМОЦИЈЕ НАУКЕ¹

Сажетак: Основни циљ рада је да се у оквиру институционалног развоја Центра за социолошка истраживања укаже на неке његове научне домете уз постојаност и континуирани развој особене и препознатљиве програмске оријентације и начина реализације пројектних задатака у отвореној и плодној научној комуникацији са бројним научним институцијама.

Посебна пажња се посвећује научноистраживачкој делатности Центра у периоду од 2002. до данас, плодном интервалу у којем су уз подршку ресорног Министарства науке Републике Србије реализована три макропројекта и три компаративна емпиријска истраживања, али и периоду у којем истраживачи Центра учествују у већем броју међународних и националних пројеката и примењених истраживања, у дефинисању партнерских пројектних апликација и започињању активности у оквиру реализације Европског друштвеног истраживања – *European Social Survey (ESS)*.

Кључне речи: Центар, научноистраживачки пројекти, програмска оријентација, компаративно истраживање, институционални развој, пројектни тим, међународна сарадња.

Увод

Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, од својих институционалних почетака до данас, запаженом научноистраживачком делатношћу обезбеђује промоцију Департамента за социологију, Филозофског факултета и Универзитета у Нишу, али и афирмацију професије у академској и широј заједници. Према *Статуту* (Филозофски факултет 2018) Центар је организациона јединица Факултета, која пројектним активностима окупља истраживаче и подстиче стваралаштво и мобилност научноистраживачког потенцијала, тако да продуктивно и успешно одговора на све захтевније критеријуме вредновања рада научних радника и високообразовних институција. Центром руководи управник. Ту функцију су до сада обављали: проф. др Љубиша Митровић, проф. др Миомир Ивковић, проф. др Драган Жунић и проф.

¹ Рад је саопштен на Округлом столу 35 година рада Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу (*искуства, резултати, перспективе*), одржаном 22. 12. 2017. године на Филозофском факултету у Нишу.

др Драгана Стјепановић Захаријевиќ, садашња управница. Чланови Центра су наставници и сарадници Департмана за социологију, који се у зависности од професионалног интересовања ангажују у истраживачким тимовима за реализацију научноистраживачких пројеката заједно са колегама других департмана, спољним сарадницима, истраживачима и стручним консултантима из земље и иностранства, као и стипендистима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, који су под менторством наставника укључени у активности овога Центра.

Научноистраживачка делатност Центра остварује се кроз основна, примењена, емпиријска и развојна социолошка истраживања, независно или у сарадњи са другим академским, истраживачким организацијама и институцијама. Активности Центра се огледају, између осталог, у организацији научних скупова и конференција, објављивању научних публикација, спровођењу теренских истраживања за научне и друге организације, пружању услуга обуке за извођење теренских истраживања, развијању мреже сарадника и консултаната из научноистраживачких организација из Србије и региона, и друго.

Центар промоције науке

У циљу унапређивања научноистраживачког рада на Филозофском факултету у Нишу, 1982. године основан је *Институт за истраживања*. Након петогодишњег ангажовања указала се потреба за формирањем јединственог *Института за мултидисциплинарна истраживања*, који је обухватио четири одељења. Једно од њих је *Одељење за друштвена истраживања*. Статутом Филозофског факултета у Нишу, марта 1994. године формиран је *Институт за социологију*, да би 2007. године преименован у *Центар за социолошка истраживања* (Захаријевиќ, Гавриловић, Ђорић, Стојић 2009). Институционални развој Центра и његов достигнути успех у развијању научноистраживачке делатности базира се, између осталог, на: разрађеном програму научноистраживачког рада, успешно реализованим научноистраживачким пројектима, организованим научним скуповима и конференцијама, објављеним монографијама, зборницима и ауторским прилозима у националним и међународним часописима и зборницима радова на српском, енглеском, руском, бугарском и македонском језику. Кроз реализацију научних пројеката, које подржава ресорно Министарство, у значајној мери се оснажују ангажовани научни потенцијали, а укључивањем стипендиста у пројектне тимове обезбеђује научни подмладак.²

Центар за социолошка истраживања карактерише отвореност и стално ширење научне комуникације, тако да реализовани пројекти и стручна

² У претходном пројектном периоду кроз програме подстицаја запошљавања Центар је, уз подршку Факултета, Националне службе за запошљавање и Министарства, ангажовао на одређено време дипломиране социологе кроз менторисане програме рада младих истраживача. Видети: Стојић 2014:154.

окупљања представљају својеврсну научну платформу где се у креативној и критичкој атмосфери размењују научне идеје, предлажу и планирају различити видови сарадње који подразумевају партнерство у реализацији пројектних активности, као и у организацији научних сусрета и публиковању научних резултата. Бројни промотери научне мисли, компетентни рецензенти и стручни консултанти, учесници научних скупова, које је организовао Центар за социолошка истраживања, дали су велики допринос његовом високо вреднованом институционалном научном позиционирању.³ Остварена је међународна сарадња са већим бројем института, универзита и факултета, међу којима би ваљало поменути: Универзитет у Великом Трнову (Бугарска), Филозофски и Социолошки факултет Универзитета „Ломоносов“ у Москви, Институт за социологију РАН, Московски државни универзитет за међународне односе, Филозофски и Филолошки факултет у Великом Трнову, Институт за социологију БАН (Софија), Филозофски факултет у Скопљу, Филозофски факултет у Републици Српској (Пале и Бања Лука), Факултет за социјалне науке (Крајова, Румунија), Западни универзитет у Темишвару, SUNY универзитет (Универзитета америчке државе Њујорк – одељење у Кортланду) и други.

Центар за социолошка истраживања брижно негује остварену сарадњу, а захваљујући интернационалној видљивости постигнутих резултата све чешће је у прилици да добија позиве других универзитетских центара и институција за сарадњу и пројектно партнерство.

Реализовани и започети научноистраживачки пројекти у периоду од 2002–2018. године

Научноистраживачка делатност Центра за социолошка истраживања одвијала се у два пројектна интервала: *први*, у трајању од 1986 до 2002. године, са већим бројем краткорочних пројеката и скромнијом продукцијом (Захаријевски и други 2009: 145) и *други* од 2002 до 2018. године, са три дугорочна макропројекта и веома запаженом продукцијом, вишеструким и интензивним проширивањем истраживачке активности и научне комуникације (Стојић 2014: 151–169).

Овде ће бити речи о тематској оријентацији реализованих научних пројеката, спроведеним компаративним емпиријским истраживањима и пројектним

³ Дужно поштовање и захвалност за дугогодишњу сарадњу упућујемо свим сарадницима из земље и иностранства. У тој плејади стручњака и пријатеља Центра посебно истичемо нека имена: др Вихрен Бузов, др Петар-Емил Митев и др Анна Мантарова, др Велина Топалова из Бугарске; др Зинаида Тихонова Голенкова и др Анатоли Н. Самарин из Русије; др Петар Георгиевски, др Ђорђе Младеновски, др Ружица Цацаноска и др Снежана Трпевска из Македоније; др Иван Цвитковић, др Лазо Ристић и др Есад Бајтал из Босне и Херцеговине; др Сергеј Флере и др Ана Хофман из Словеније; др Сениша Таталовић из Хрватске; др Божо Милошевић, др Вјекослав Бутиган, др Горан Башић, др Зоран Видојевић, др Данило Ж. Марковић, др Загорка Голубовић, др Чедомир Чупић, др Слободан Цвејић из Србије и многи други.

тимовима, који су на завидном нивоу остварили планиране пројектне активности. Потом ће бити представљена неколика професионална ангажовања истраживача, која се односе на учешће у националним и међународним пројектним активностима, а јесу допринос развоју нове институционалне научне платформе Центра за социолошка истраживања.

У другом интервалу научноистраживачке делатности, од 2002. године до данас, реализована су три дугорочна макропројекта под руководством др Љубише Митровића, професора емеритуса, добитника награде Министарства просвете, науке и технолошког развоја за најбољег руководиоца пројекта:

- 2002–2005. *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције (1310)*;
- 2006–2010. *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције (149014Д)*;
- 2011–2018. *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција (179074)*.

Тематска оријентација

У периоду од 2002–2005. године Институт за социологију Филозофског факултета у Нишу реализовао је трогодишњи макропројекат *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције (1310)*, уз подршку Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије.⁴ Предмет овог макропројекта била је савремена социокултурна динамика постсоцијалистичких друштава на Балкану, структурирана у четири потпројектне целине: а) Балкан у процесима транзиције, регионализације и глобализације; б) Културни и етнички односи на Балкану; в) Трансформација политичког система и политичке поткултуре и њихова улога у интеграционим процесима на Балкану; и г) Могућности изградње модела мултикултурне политике на Балкану – нацрт алтернативног пројекта и актери. У фокусу научног пропитивања била је улога културних и етничких идентитета, њихов утицај на актере интеграционих и дезинтеграционих и модернизацијских процеса, као и могућности развоја, регионалне и европске интеграције. Вишеслојност култура и етнички идентитети на Балкану истраживани су са различитих теоријско-емпиријских аспеката у тематским целинама (Историјско-социолошко разматрање утицаја културе на друштвене промене у мултикултурним и мултиетничким друштвима; Положај културних и етничких идентитета у балканским друштвима у транзицији; Могућности сарадње балканских култура и етничких идентитета и регионалне и европске интеграције) у оквиру потпројеката са истраживачима, који су чинили пројектни тим.⁵ Циљ истраживања састојао се у формулисању правилности и

⁴ Детаљне информације видети у публикованом извештају о раду, који је припремио секретар пројекта Драган Тодоровић (Тодоровић 2004).

⁵ Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић, Мирољуб Стојановић, Никола Божиловић, Јован Живковић, Љубинко Милосављевић, Вјекослав Бутиган, Драган Тодоровић, Лела Милошевић,

законитости у понашању друштвених група и актера током друштвених промена у земљама у транзицији. Посебна пажња била је посвећена истраживањима националних карактера и културних образаца етничких група на Балкану, али и идентификацији њихових заједничких вредности.

Истраживачи из земље и иностранства окупљени око овог макропројекта, на основу теоријске проблематизације, али и резултата емпиријског истраживања, дали су допринос како дијагнози актуелних проблема тако и социјалној прогнози и пројекцији трендова развоја на Балкану. Реализацијом овог пројекта створене су претпоставке за креирање новог модела културне политике у Србији кроз остварену сарадњу са другим земљама у региону, али и за дефинисање стратегије развоја и културне политике у области међунационалних односа, истицањем улоге медија у афирмисању мултикултурализма, националне и културе мањина на Балкану (Тодоровић 2004).

У новом циклусу истраживања (2006–2010) Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије одобрило је финансирање макропројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д),⁶ под руководством проф. др Љубише Митровића, а у реализацији истраживачког тима окупљеног у Центру за социолошка истраживања.

Истраживање особености геокултуре развоја и транзиције културе у савременим структурним променама друштва Србије и Балкана и њихове регионалне и европске интеграције био је предмет овог макропројекта. У фокус анализе постављена је улога културе у савременим структуралним променама друштава у Србији и на Балкану, са посебним тежиштем на истраживању њене развојне, цивилизацијске и интегративне функције. Кроз теоријску проблематизацију и емпиријско истраживање анализирани су: особености геокултуре развоја балканских друштава и њихов утицај на интеграционе и дезинтеграционе процесе – ретрадиционализацију, модернизацију и евроинтеграцију Србије и Балкана; судбина идентитета у процесу глобализације и регионализације Балкана; квалитет међуетничких односа и њихов утицај на културу мира и сарадње међу балканским народима; улога образовања као фактора акултурације и социјализације и изградње етике мира; истраживање модела културне политике у служби мултикултурализма, културе мира и регионалне сарадње. Макропројекат је имао теоријско-емпиријски карактер и бавио се социолошким истраживањем транзиције културе као саставног дела структуре и дина-

Ирена Вељковић, Миомир Ивковић, Симонида Пејчић, Срђан Голубовић, Ђокица Јовановић, Бранислав Стевановић, Сузана Марковић Крстић, Гордана Стојић Атанасов, Горан Башић, Оливера Марковић, Владимир Цветковић, Маријана Филиповић, Предраг Цветковић, Петар Голубовић, Сандра Костић, Снежана Спасић.

⁶ Макропројекат је у конкуренцији свега 30 пројеката који се финансирају у пуном износу, на основу релевантних оцена домаћих и иностраних рецензентских комисија, заузео високо девето место. Видети опширније о скици макропројекта, динамици рада и резултатима у публикацији коју је приредио секретар Пројекта Драган Тодоровић (2010).

мике друштва, али и структуре личности и идентитета друштвених група као актера у процесима структурних промена у Србији и на Балкану у контексту њихове регионализације и евроинтеграције. (Тодоровић 2010) Пројектне активности су реализоване у оквиру пет потпројектних целина.⁷

Поред теоријског значаја, резултати истраживања омогућавају откривање реалних узрока бројних дезинтеграционих процеса, противречности и конфликата у сфери културних и међуетничких односа; указују на актере и могуће стратегије и инструменте демократске политичке културе, као и афирмисање културе мира и сарадње на Балкану.

У текућем пројектном циклусу 2011–2018. године уз подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, под руководством проф. др Љубише Митровића, макропројекат под називом *Традиција, модернизација, и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074) окупио је преко 40 истраживача из Србије, са различитих факултета и универзитета.⁸ Предмет овог макропројекта је истра-

⁷ 1. Геокултура развоја и култура мира у Србији и на Балкану у контексту савремених структурних промена (руководилац: др Љубиша Митровић). Чланови потпројекта из истраживачког тима: др Милорад Божић, др Божо Милошевић, др Ђокица Јовановић, др Срђан Голубовић, др Весна Милтојевић, др Гордана Стојић (сарадници ван истраживачког тима: др Слободан Миладиновић, др Петар Голубовић); ангажовани стручни консултанти из земље: др Зоран Видојевић, др Данило Ж. Марковић; ангажовани стручни консултанти из иностранства: др Велина Топалова (Софија, Бугарска), др Зинаида Тихонова Голенкова (Москва, Русија). 2. Идентитети у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције (руководилац: др Драгана Захаријевски). Чланови потпројекта из истраживачког тима: др Никола Божиловић, др Данијела Гавриловић, др Бранислав Стевановић, Снежана Спасић (сарадници ван истраживачког тима: др Јелена Петковић); ангажовани стручни консултанти из земље на потпројекту: др Загорка Голубовић, др Чедомир Чупић; ангажовани стручни консултанти из иностранства на потпројекту: проф. др Ђорђе Младеновски (Скопље, Македонија), др Ерик Горди (Масачусетс, УСА). 3. Међуетнички односи и култура мира на Балкану (руководилац: др Драгољуб Б. Ђорђевић). Чланови потпројекта из истраживачког тима: др Јован Живковић, др Данијела Гавриловић, др Драган Тодоровић, др Данијела Здравковић, Ирена Вељковић; ангажовани експерти из земље на потпројекту: др Томислав Бранковић, др Горан Башић; ангажовани експерти из иностранства на потпројекту: др Петар-Емил Митев (Софија, Бугарска), др Иван Цвитковић (Сарајево, Босна и Херцеговина). 4. Образовање и етика мира на Балкану (руководилац: др Наталија Јовановић). Чланови потпројекта из истраживачког тима: др Љубинко Милосављевић, др Сузана Марковић-Крстић, др Лела Милошевић (сарадници ван истраживачког тима: др Благоје Нешић, др Јелисавета Тодоровић); ангажовани експерти из земље на потпројекту: др Станоје Ивановић, др Миомир Ивковић; ангажовани експерти из иностранства на потпројекту: др Петре Георгиевски (Скопље, Македонија), др Сергеј Флере (Марибор, Словенија). 5. Култура мира, медији и модели културне политике (руководилац: др Мирјана Кристовић). Чланови потпројекта из истраживачког тима: др Александра Костић, др Сандра Костић (сарадници ван истраживачког тима: др Вјекослав Бутиган); ангажовани експерти из земље на потпројекту: др Мирјана Франческо; ангажовани експерти из иностранства на потпројекту: др Снежана Трпевска (Скопље, Македонија), др Есад Бајтал (Сарајево, БиХ).

⁸ Руководилац макропројекта проф. др Љубиша Митровић, секретар доц. др Гордана Стојић. Ангажовани истраживачи са факултета Универзитета у Нишу (Филозофски, Правни, Економски, Факултет заштите на раду и Учитељски факултет у Врању), Филозофског факултета у Новом Саду, Факултета организационих наука у Београду, Института за политичке студије у Београду:

живање односа традиције и модернизације у стратегијама развоја постсоцијалистичких друштава Србије и Балкана и њихових ефеката на структурне промене и социокултурну динамику и европску перспективу развоја ових друштава и региона.⁹ Проблемске димензије макропројекта усмерене су на: интеркултурни дијалог, сусрете и сукоб цивилизација на Балкану; однос традиционалног и модерног у култури балканских народа; стратегије модернизације и развоја постсоцијалистичких друштава Балкана; метаморфозу националних идентитета у контексту процеса евроинтеграције, а главни циљеви се у најкраћем могу сажети на следећи начин: истражити квалитет друштвених промена у постсоцијалистичким друштвима, са посебним освртом на улогу културе; утврдити однос између одабране стратегије развоја и типа модернизације друштва у Србији и на Балкану; испитати однос између традиције и модернизације у балканским друштвима; истражити како актуелни процеси (транзиције, глобализације, евроинтеграције) утичу на трансформацију идентитета, посебно националних и културних; установити какви су међуетнички односи у Србији и на Балкану и како они утичу на културу мира; утврдити особеност урбаних субкултура и њихов утицај на структуру и социокултурну динамику друштва Србије; проучити противречности у процесу модернизације образовања и њихов утицај на едукацију личности, формирање погледа на свет и културу мира; истражити облике политичке социјализације грађана за демократску политичку културу и њихову улогу у развоју друштва; истражити место и улогу културне политике у изградњи друштва, и при том се осврнути на улогу мас-медиа у афирмацији вредности модернизације, евроинтеграције и културе мира и евроинтеграцијске перспективе балканских друштава (Митровић, Стојић 2012: 30–31).¹⁰

Љубинко Милосављевић, Никола Божиловић, Милорад Божић, Божо Милошевић, Драгана Стјепановић Захаријевић, Миомир Наумовић, Слободан Цветановић, Слободан Миладиновић, Стана Смиљковић, Јован Живковић, Александра Костић, Бранислав Стевановић, Весна Милтојевић, Данијела Гавриловић, Наталија Јовановић, Мирјана Крстовић, Марина Матејевић, Бисера Јевтић, Зорица Станисављевић Петровић, Горана Ђорић, Драгана Павловић, Данијела Здравковић, Сузана Марковић Крстић, Лела Милошевић Радуловић, Владан Павловић, Гордана Стојић, Милош Јовановић, Зоран Арацки, Јелена Петковић, Биљана Продовић Милојковић, Јелена Божиловић, Немања Крстић, Милена Коцић, Данијела Мишић, Драгана Станојевић, Дејан Антић, Милош Ђорђевић, Никола Дедић, Сандра Ђорђевић, Ирена Вељковић.

⁹ Искрпне информације о нацрту пројекта, ангажованим истраживачима, плановима реализације, објављеним референцама видети у: Продовић Милојковић 2016.

¹⁰ Макропројекат је реализован преко следећих потпројектних целина (са назначеним темама и њиховим руководиоцима): а) Дијалог култура и партнерство цивилизација – пут мира, развоја и интеграције на Балкану (проф. др Љубиша Митровић); б) Традиција и модернизација у стратегијама развоја и идентитарној култури балканских народа (проф. др Милорад Божић); в) Традиционално и модерно у култури српског и балканских народа (проф. др Љубинко Милосављевић); г) Модернизација и метаморфоза националних идентитета на Балкану у контексту евроинтеграцијских процеса (проф. др Никола Божиловић); д) Политичка социјализација, демократска политичка култура и култура мира на Балкану (проф. др Бранислав Стевановић); е) Традиција и модернизација у систему образовања и стратегија националног васпитања у процесу евроинтеграција (проф. др Наталија Јовановић), и е) Медији, интеркултурни дијалог и култура мира на Балкану (проф. др Мирјана Крстовић) (Митровић,

Истраживачка пракса

У оквиру истраживачке стратегије пројекта „Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције“ током лета 2003. године обављено је обимно компаративно емпиријско истраживање *Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућности сарадње и интеграције на Балкану*, на територији југоисточне Србије, централне и западне Бугарске и северозападне Македоније. Ово мултидисциплинарно компаративно истраживање спроведено је на узорку (комбинација случајног, стратификованог и квотног) од 1800 испитаника са циљем да се дође до сазнања о квалитету међуетничких и међукултурних односа на Балкану, степену развијености свести о могућем заједничком регионалном идентитету и односу актера према могућностима сарадње и интеграције Балкана у европске и светске процесе (Митровић, Ђорђевић, Тодоровић 2004). Прикупљање емпиријске грађе обављено је у пет округа Југоисточне Србије (Нишавски, Топлички, Пиротски, Јабланички и Пчињски), три општине северозападне Македоније (Скопље, Тетово и Куманово) и две области централне и западне Бугарске (Шумен и Велико Трново). Основ стратификације узорка била су следећа социо-демографска обележја испитаника: узраст, образовање и национална припадност.¹¹ У настојању да се отклоне техничке препреке и дође до упоредивих података, упитници су преведени на језик мањина, како би се постигло потпуније разумевање суптилнијих аспеката испитиваних чињеница. Истраживање је обављено помоћу стандардизованог обрасца за бележење одговора респондента који је проверен у пилот истраживању на узорку од 100 испитаника у региону југоисточне Србије, што је омогућило да се недостаци анкете у великој мери отклоне. Оригиналноста овог истраживања огледа се у примени мултидисциплинарног теоријско-методолошког приступа праћеног компаративним емпиријским истраживањем.

У оквиру макропројекта „Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције“ (149014Д) крајем 2007. године спроведено је емпиријско истраживање *Културне оријентације, етничка дистанца и култура мира у Србији и на Балкану*, на репрезентативном узорку, у три велика града Србије, Бугарске и Македоније (Ниш, Пловдив и Скопље), прикупљена богата искуствена евиденција за рад истраживача и интерпретацију проблемских димензија пројекта.¹² Узорак од укупно 1650 испитаника планиран је кроз три подузорка са идентичним бројем испитаника, те је истраживање спроведено у градовима – регионалним центрима: Нишу, Скопљу и Пловдиву, где је

Стојић 2012: 44–45).

¹¹ 1. У свакој од наведених регија узорак је чинило већинско становништво и још три групе припадника мањинских етничких група (видети: Петровић 2004: 13–16. 2. За реализацију теренског истраживања били су одговорни: др Петре Георгиевски из Македоније, др Маја Русева из Бугарске и мр Јасмина Петровић из Србије.

¹² Координатор теренског истраживања проф. др Драгана С. Захаријевски, заменик доц. др Данијела Гавриловић, одговорни методолог мр Јасмина Петровић.

анкетирано по 550 респодената, одабраних из укупне популације становништа узраста 18 и више година.¹³ Пројекат је темељен на праћењу великог броја различитих варијабли, а финансијска ограничења додатно су уоквирила истраживачки план и донекле утицала на могућност стандардизације саме реализације теренског истраживања. Из наведених разлога се одустало од планираног емпиријског истраживања које би покрило три заокружене регионалне целине у Србији, Македонији и Бугарској, већ је оно изведено у три градска центра која припадају поменутиим областима.¹⁴ Главни циљ овога пројекта и емпиријског истраживања ишао је у правцу утврђивања особености културне оријентације на испитиваним подручјима, интензитета етничке дистанце, и у том контексту, не/изграђености културе мира. Имајући у виду комплексност саме теме истраживања, могућност реализације одређене величине узорка, те реалну процену могућности да се у избору самих јединица узорка поштује „идеални“ нацрт узорка, претензије читавог пројекта су, посматрано са статистичког гледишта, остале углавном на нивоу дескрипције проблема. У сва три испитивана подручја узорак је чинило већинско становништво и по две групе мањинског становништва. Да би се дошло до упоредивих података, упитници су преведени на језик мањина.

Емпиријско истраживање на тему *Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану*, спровео је Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу под руководством проф. др Љубише Митровића, крајем 2012. године у оквиру реализације научних циљева макропројекта „Традиција, модернизација, и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074) на узорку од 2400 студената три универзитетска центра у Србији, Бугарској и Македонији (Ниш, Велико Трново, Битољ), у координацији проф. др Драгане С. Захаријевски и сарадњу са методолозима у све три земље.¹⁵ Узорак је планиран тако да се на нивоу подузорака за сваки од наведених универзитетских центара, начином одабира јединица у сваком сегменту узорковања добије репрезентативно присуство студената са одређеним социодемографским обележјима од значаја за испитивани проблем (Захаријевски, Ђорић, Стојић 2014: 5). Циљеви емпиријског истраживања, у најкраћем би се могли сажети као утврђивање особености културних оријентација студената с циљем да се оне сагледају на континууму димензија традиционално-модерно, као и утврђивање кључних идентитетских маркера и међуетничке сарадње. Једнако важно било је установити ставове студената према низу кључних социјалних питања (преференције одређеног типа друштвеног уређења, став према политичком активизму, тумачење родне равноправности, итд.). Испитивањем је требало утврдити и доминантна опредељења студената када је реч о горућим политичким питањима актуелним у региону: европска перспек-

¹³ Видети опширније: Петровић 2009: 328–332.

¹⁴ Корисне сугестије у раду на истраживачком инструменту и планирању узорка добили смо од проф. др Слободана Цвејића са Филозофског факултета у Београду.

¹⁵ Одговорни методолог – др Јасмина Петровић. Видети: Петровић, 2014: 11–17.

тива земаља у којима живе, став према регионализацији, итд. Новина у односу на претходна емпиријска истраживања је испитивање степена поверења у различите друштвене институције, као и испитивање ставова студената према различитим типовима друштвеног устројства и политичких програма које подржавају, те различитим видовима социјалног активизма. Посебно је разрађен и сет питања која се односе на ставове студената према језику с циљем да се установи мера значаја придаваног језику као сегменту националног и индивидуалног идентитета. Такође, упитник је садржао и питања која се односе на вредновање појединих аспеката живота испитаника и у том контексту посебно је разрађено испитивање ставова према породици, браку и родитељству укључујући и Конову скалу, којом се „снимају” ставови према пожељним преференцијама када је реч о циљевима васпитања нових нараштаја. Сетови ставова према породици, браку и родитељству укључили су и сагледавање родне перспективе у тумачењу улога у посматраним областима живота. Посебно је развијен и сет питања која се односе на квалитет образовне праксе на универзитетима, чији су актери сами студенти, с циљем да се уочи профил принципа којима се руководе високошколске установе у организовању режима студија и планирању исхода високог образовања. Испитиван је и степен задовољства животом испитиване популације, њихов поглед на социјалне разлике које постоје у друштву као и њихова класна самоидентификација. Поред низа социодемографских варијабли – елементарних информација о самим испитаницима, попут пола, узраста, факултета и студијских група на којима студирају, године студија, образовања и занимања родитеља и места сталног пребивалишта, инструмент је садржао и низ питања о другим важним социјалним обележјима испитаника, тако да је омогућено детаљно разматрање детерминисаности појединих испитиваних ставова студената одређеним социјалним обележјима.

На основу предочене истраживачке праксе јасно се уочава дугогодишња *препознатљива оријентација* Центра за социолошка истраживања ка проучавању културних одредница региона и квалитета друштвених промена у постсоцијалистичким друштвима испитивањем рефлексивних актуелних процеса транзиције, глобализације и евроинтеграције на трансформацију идентитета, међуетничких односа и изградњу културе мира у фокусу социокултурне, економске, политичке и демографске перспективе. Коришћењем истраживачких инструмената са, у великој мери, поновљеном батеријом питања, детектоване су тенденције развоја у испитиваним варијаблама и релацијама.

*Ангажовања истраживача на пројектима ван Центра
и започете активности*

Истраживачи Центра за социолошка истраживања, у периоду од 2002. године до данас учествују као чланови пројектних тимова у реализацији научних пројеката других факултета, института, центара,¹⁶ као истраживачи у пројек-

¹⁶ Примера ради: 1/ Пројекат број 179013 *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије*. Руководилац: проф. др Драгољуб Б.

тима са иностраним партнерима¹⁷ и као учесници примењених истраживања у сарадњи са локалном заједницом.¹⁸ Најновије активности везане су за укључивање у Европско друштвено истраживање и припреме за нови пројектни циклус.

Центру за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, захваљујући постигнутим резултатима и богатом емпиријском искуству, стеченом током реализације компаративних регионалних истраживања, понуђено је партнерство у писању апликације и конкурисању на активностима истраживања и иновација за ХОРИЗОН 2020.

Y-TRACE. Y-TRACE ((Youth Transformative Action in Communicative Environments – Омладинска трансформативна акција у комуникацијским окружењима) је пионирски међународни трогодишњи трансдисциплинарни истраживачки пројекат који обухвата Немачку, Косово, Румунију, Србију, Шпанију и Уједињено Краљевство.¹⁹ Пројекат проширује и продубљује практично знање о томе како дигиталне комуникационе технологије и иновације у друштвеним медијима обликују свакодневне интеракције и вредности младих Европљана на различитим културним местима и одрастају у препознатљивим социо-политичким контекстима. Оно што чини пројекат јасним и новим у односу на претходна истраживања о дигиталној култури заснованој на младима јесте што је

Ђорђевић. Реализатор: Универзитет у Нишу – Машински факултет а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја; 2/ Пројекат *Национална политика дијалога у области друштвених наука у Србији – друга фаза*. Реализатор: Економски институт у Београду, а финансира РРПП програм; 3/ Пројекат: *Становништво југоисточне Србије: друштвена и културна динамика*. Руководилац: др Љубиша Митровић, професор емеритус. Реализатор: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу, Одсек друштвених наука – начелник: др Драган Жунић, редовни професор Факултета уметности Универзитета у Нишу.

¹⁷ Издвајамо: 1/ TEMPUS SHESPS – Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social services delivery. Руководилац: проф. др Јелисавета Тодоровић. Реализатор: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, а финансира Европска комисија ЕАСЕА; 2/ TEMPUS EQUI-ED: Једнак приступ за све: оснаживање социјалне димензије у циљу јачања Европског простора високог образовања. Руководилац: проф. др Горана Ђорић. Реализатор: Универзитет у Нишу.

¹⁸ Нпр.: Партнер на пројекту *Кластер сирева Југ* чији је носилац Град Ниш, Управа за пољопривреду (реализација из фонда ЕУ преко програма „Регионални социоекономски програм развоја“).

¹⁹ Представници партнерских организација: prof. dr. Wolfram Hiltz (координатор), Универзитет у Бону, Одсек за политичке науке и социологију, Немачка; проф. др Дргана Захаријевић, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Департман за социологију / Центар за социолошка истраживања, Србија; Caridad M. Carrillo de Alborno, Inercia Digital (Андалузија), Шпанија; dr. Hannah Knok, Универзитетски колеџ, Лондон, Центар за дигиталну антропологију, Велика Британија; Aleksii Knutila, Универзитетски колеџ, Лондон, Центар за дигиталну антропологију, Велика Британија; Valter Ruß, Немачка привредна комора (ИНК Kassel-Marburg), Немачка; dr. Rapti Sirivardane, Универзитет у Бону, Одсек за политике науке и социологију, Немачка; Karsten Schulz, Универзитет у Бону, Одсек за политике науке и социологију, Немачка; Марија Булат, КОМС (Кровна организација младих Србије), Србија. Доц. др Милошу Јовновићу са Департмана за социологију (Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу) поверена је комуникација са представницима партнерских организација око писања апликације и конкурисања.

фокус на томе како млади људи – у својој разноликости – представљају импресивне иновације у комуникативној пракси не само у смислу грађанског и политичког демократског учешћа, већ и на начине који су дубоко изменили саме темеље свакодневне социјалности. Y-TRACE, као пројекат друштвених иновација, дао би теоријске резултате, иновације у политици и практични *online* алат који су развиле саме мреже младих, што би било од помоћи креаторима политике и истраживачима да премосте концептуалне и програмске пропусте између “Europe’s ‘Digital Generation’ and its ‘Lost Generation’”.

Иако исход првог покушаја конкурисања није уродио плодом, успостављена врло успешна сарадња са партнерским организацијама јесте добра основа за будуће пројектно аплицирање и окупљање.

Истраживачи Центра за социолошка истраживања, наставници и сарадници Департмана за социологију и других департмана Филозофског факултета, у сарадњи са Студентским културним центром (Психолошко саветовалиште за студенте) у Нишу аплицирали су код Фондације за отворено друштво за једногодишњи пројекат под називом *Знањем против екстремизма*.²⁰ Пројектни циљ је усмерен на повећање капацитета знања студената и омладинске популације у Нишу о различитим врстама екстремизма кроз предавања и дискусије са стручњацима из одговарајућих области (религијски и други облици екстремизма, стигматизација угрожених и сиромашних група, дискриминација особа са посебним потребама, институционални и ванинституционални облици сексизма, национализам и шовинизам, гетоизација Рома, хомофобија и друго). Сензибилизација младих за препознавање екстремистичких ставова и облика понашања, те њихова повећана спремност за разобличавање и „разбијање“ стереотипа који стоје у основи екстремизма, били би остварени кроз психо-драмски форум театар. Наведене активности допринеле би повећању толеранције према „другима“ и ширењу простора за демократско деловање.

Центар за социолошка истраживања разрадио је пројектну идеју за аплицирање пројектом *Поддршка у изградњи подстицајног амбијента и компетенција за сарадњу у пољу формалног образовања код студената у пограничном региону Бугарска–Србија* (Ниш, Враца) и понудио партнерство у његовој реализацији, у оквиру програма ЦБЦ Бугарска–Србија, ВТУ „Св.св. Кирил и Методиј“ – одсеку за педагогију, Враца (Бугарска) и Институту за регионалну иницијативу и развој из Монтане (Бугарска).²¹ Циљ пројектних активности јесте промоција и иницијатива за сарадњу и подршку у развоју доброг амбијента за развој младих људи у пограничном региону кроз повезивање и умрежавање. Као погодне активности у оквиру овога циља препознате су: развој предузетничких компетенција у формалном образовном систему (развој пројеката који

²⁰ Пројектни тим: Мирослав Јовић, др Душан Ранђеловић, СКЦ Ниш; др Драгана Стјепановић Захаријевски, др Данијела Гавриловић, др Милица Живковић, др Јасмина Петровић, др Јелена Петковић, др Милош Јовановић, др Душан Тодоровић, др Јелена Божиловић, Александра Николајевић и Нина Павловић, Филозофски факултет у Нишу.

²¹ Подршку за техничку израду пројекта пружила је организација HELVETAS Swiss Intercooperation.

подржавају предузетничке вештине, знања и ставове), умережавање младих људи и подстицање прекограничне сарадње (спровођење кампања за подизање јавне свести, организовање конференција и друго). Специфичан циљ се односи на формирање Студентских истраживачких клубова у којима би се развијале истраживачке компетенције студената факултета у пограничном региону, унапредиле вештине академског писања и презентовања резултата истраживања, а уз интензивирање повезивања студената у циљу даље институционално утемељене сарадње. Очекивана је применљивост сазнања добијених кроз мале истраживачке пројекте студената за формулисање низа препорука које би ишле ка надлежним државним институцијама, медијима, удружењима грађана и слично. Знања стечена на овај начин јачају компетенције студената, које би биле препознате и у Додатку дипломи. Реализацијом ове пројектне идеје били би подигнути капацитети факултета за апсорпцију ЕУ фондова, увећане референце факултета када је ЦБЦ програм у питању, остварена мобилност студената и наставника, успостављена дугорочна сарадња и друго.

Због необезбеђене благовремене сагласности партнерских институција из Бугарске изостала је реализација пројекта, али ће припремљена апликација бити укључена у интерни пројекат за промоцију и јачање капацитета Филозофског факултета у Нишу који је иницирао оснивање заједнице филозофских и филолошких факулета у региону која, између осталог, има за циљ креирање заједничких програма и пројеката, стварање услова за боље умрежавање предавача и истраживача, већу мобилност студената, а самим тим и подизање капацитета за ефикаснији приступ европским научним фондовима.

Најновије активности истраживача Центра за социолошка истраживања везана су за укључивање у пројекат Европско друштвено истраживање (EDI) – *European Social Survey (ESS) 2017–2019*. На захтев Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у октобру 2017. године на Генералној скупштини ESS званично је потврђено чланство Србије у овој европској мрежи. Реч је о методолошки и теоријски најобухватнијем међународном компаративном истраживању које се одвија под окриљем Европског истраживачког конзорцијума – *European Research Infrastructure Consortium (ERIC)*. Истраживање се од 2002. године спроводи на сваке две године и притом је од институције Европске уније (Европска комисија и Парламент ЕУ) препознато као један од кључних извора података који омогућавају мерење и разумевање дугорочних структурних промена, али и промена вредносно-културних образаца и пракси грађана у европским друштвима. Укључивање у ово истраживање ће омогућити, посебно млађим научним нараштајима (доценти, докторанди) трансфер теоријског и методолошког знања и пракси из области друштвених

истраживања у домаћу научну заједницу, оспособљавање истраживача и повећање видљивости домаће академске заједнице у међународним круговима. Истраживање се одвија под покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС уз подршку пројекта Швајцарске Агенције за Развој – PERFORM и координацију Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду (координатор истраживања – доц. др Драган Станојевић).²²

Упоредо са предоченим активностима Центар за социолошка истраживања наставља са пројектним активностима у оквиру постојећег научног макропројекта („Традиција, модернизација, и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС. Планира се одржавање научног скупа (25–26. маја 2018.) са међународним учешћем на тему Традиција, модернизација и идентитети IX: *Улога универзитетске заједнице у унапређењу регионалног развоја и афирмацији културе мира на Балкану*. Такође, истраживачи Центра врше припреме у очекивању расписивања конкурса Министарства просвете, науке и технолошког развоја за пројекте новог истраживачког циклуса. Започете су активности везане за дефинисање теме и теоријско-методолошких основа пројекта; дефинисање пројекта кроз конкретизацију задатака за поједине његове сегменте; дефинисање циљева истраживања, фаза и активности у оквиру планираних емпиријских истраживања; перманентно прикупљање релевантне литературе и друго.

Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу пројектним активностима, доследном и препознатљивом програмском оријентацијом, као и постигнутим резултатима заслужује високу оцену о научној компетентности. После тридесет пет година постоји као „снажно истраживачко језгро за области друштвено-хуманистичких наука“ (Максимовић 2014: 20–21). Ресорно Министарство науке је то непознато, тако да дуже од две деценије финансијски подржава пројекте Центра, чија је „мултидисциплинарност као стратешка оријентација“ (Стојић 2014: 155) обезбедила да у пројектним тимовима буду и истраживачи из других научних дисциплина. Дугогодишња сарадња Центра за социолошка истраживања са националним и иностраним

²² Управни одбор EDI за Србију чине: државни секретар Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Сектор за науку – Владимир Поповић; директор Републичког завода за статистику – Миладин Ковачевић; декан Факултета политичких наука – Драган Симић; директор Института друштвених наука – Горан Башић; директор Института за филозофију и друштвену теорију – Петар Бојанић; декан Филозофског факултета у Београду – Данијел Синани; управница Одељења за социологију Филозофског факултета у Београду – Мина Петровић; управница Института за социолошка истраживања – Мирјана Бобић; управница Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу – Драгана С. Захаријевски; управник Одељења за социологију Филозофског факултета у Новом Саду – Павле Миленковић; представник пројекта PERFORM – Ненад Челаревић.

факултетима, центрима и институтима, са еминентним стручњацима, консултантима и дугогодишњим пријатељима Филозофског факултета наставља се одржавањем научних конференција, публикавањем научних радова, као и започињањем нових пројектних активности. Стечено емпиријско искуство у компаративним теренским регионалним истраживањима резултирало је и формирањем квалитетне мреже истраживача који се ангажују и за потребе других организација. Компетентност истраживача Центра за социолошка истраживања све чешће се препознаје незаобилазном у дефинисању стратешких докумената, анализи друштвених појава, едукативном раду, тако да се шири сфера деловања и расте потреба за стручњацима овога Центра, што јесте један од начина професионализације социолога и социологије као науке. Центар за социолошка истраживања остаје на том путу, са јасном визијом о својој улози и правцу даљег развоја.

Литература

- Балканске синтезе*, Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој (2014). I(1).
- Богдановић, М. (2009) *Социологија у Србији 1959–2009 – институционални развој*. Београд: Службени гласник.
- Максимовић, Г. (2014) „Биографија прожета науком – уводна реч на отварању круглог научног стола у част проф. др Љубише Митровића“ у: *Прометејска социологија у стваралаштву Љубише Митровића*. Ниш: Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет.
- Митровић, Љ., Стојић, Г. (2012) *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција – зборник радова – скица макропројекта*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.
- Захаријевски Стјепановић, Д., Гавриловић, Д., Ђорић, Г., Стојић, Г. (2009) „Департаман за социологију Филозофског факултета у Нишу 1971–2002“, у: Богдановић, М. (прир.) (2009) *Социологија у Србији 1959–2009 – институционални развој*. Београд: Службени гласник.
- Захаријевски-Стјепановић, Д., Ђорић, Г., Стојић, Г. (прир.) (2014) *Културне оријентације младих и култура мира на Балкану*. Ниш: Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет.
- Званични веб портал Филозофског факултета у Нишу, www.filfak.ni.ac.rs.
- Митровић, Љ., Ђорђевић, Б. Д., Тодоровић, Д. (прир.) (2004) *Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућностима сарадње и интеграције на Балкану (Прелиминарни резултати емпиријског истраживања у југоисточној Србији)*. Ниш: Филозофски факултет Ниш, Институт за социологију.
- Митровић, Љ., Захаријевски, Д., Гавриловић, Д. (прир.) (2009) *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*. Ниш: Филозофски факултет, Центар за социолошка истраживања.

- Стојић, Г. (2014) „Научна комуникација и сарадња кроз истраживање етничких односа, идентитета и регионалне сарадње на Балкану“. *Годишњак за социологију* IX(10–11).
- Тодоровић, Д. (2004) *Пројекат 1310 „Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције“*, Извештај о раду 2002–2004. Ниш: Филозофски факултет, Институт за социологију.
- Тодоровић, Д. (2010) *Библиографија радова (2006-2010) истраживача ангажованих на пројекту 149014Д „Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције“*. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
- Продовић Милојковић, Б. (2016) *Пројекат 179074 „Традиција, модернизација, и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“* - Извештај о раду 2011-2016. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
- Петровић, Ј. (2004) „Преглед узорка, просторно-временског оквира инструмента емпиријског истраживања „Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућности сарадње и интеграције на Балкану““, у: Митровић, Љ., Д., Б. Ђорђевић, Д., Тодоровић (прир.) *Квалитет међуетничких односа, свест о регионалном идентитету и могућности сарадње и интеграције на Балкану*. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
- Петровић, Ј. (2009) „Основне информације о узорку, просторно-временском оквиру истраживања, теренској реализацији и инструменту емпиријског истраживања“, у: Митровић, Љ., Захаријевски, Д., Гавриловић, Д. (прир.) *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.
- Петровић, Ј. (2014) „Основне информације о узорку, инструменту и теренској реализацији емпиријског истраживања „Културна оријентација актера/студената, међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану“, у: Д. С. Захаријевски, Г. Ђорић, Г. Стојић (прир.) *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу.
- Филозофски факултет (2018) *Статут*. Ниш: Филозофски факултет. www.filfak.ni.ac.rs/preuzimanje/send/5-opsta-akta/96-statut.

Dragana Stjepanović Zaharijevski

THE CENTRE FOR SOCIOLOGICAL RESEARCH AT THE FACULTY OF PHILOSOPHY IN NIŠ AS A CENTRE OF PROMOTION OF SCIENCE

Abstract: The main objective of this paper is to address the institutional development of the Centre for Sociological Research and thereby to point out to some of its scientific achievements as well as to the stable and continuous development of its recognizable programmatic orientation and ways of realization of project tasks in an open and fruitful scientific communication with numerous other scientific institutions.

Special attention is paid to the scientific activity of the Centre since 2002, which has proved to be a fertile period in which, with the support of the Ministry of Science of the Republic of Serbia, the Centre has carried out three macro-projects and three comparative empirical research projects, as well as a period in which the Centre's researchers have participated in many international and national projects and applied research, in defining partner project applications and initiating activities in the implementation of the *European Social Survey* (ESS).

Key words and phrases: the Centre, scientific research projects, programme orientation, comparative study, institutional development, the project team, international cooperation.

